

Egyetemi doktori (PhD) értekezés tézisei

TURIZMUS ÉS TANULÁS
– EGY VIDÉKI VÁROS KÖZÉPISKOLÁSAINAK
TURISZTIKAI MAGATARTÁSA –

Simándi Szilvia

Témavezető: Dr. Juhász Erika

DEBRECENI EGYETEM

Humán Tudományok Doktori Iskola
A nevelés és művelődés társadalmi-történeti összefüggései program

Debrecen, 2009.

Célkitűzések és a téma körülhatárolása

Értekezésünk középpontjában az ifjú korosztály áll, akiket a turizmus során zajló élménynyújtásuk, turisztikai szocializációjuk és a turizmus során megvalósuló tanulásuk kontextusában vizsgáltunk. A **turizmus** korunk egyik fontos szabadidős jelensége, a nyári hónapokban szinte kisebb „népvándorlás” jellemző, és a jelenségnek a lényegét napjainkban az élményszerzéssel járó – lakóhelyen kívül eső – szolgáltatások igénybevételében ragadhatjuk meg (vö. Michalkó 2001), amelynek a mindennapi életben a posztindusztriális társadalmakban egyre nagyobb szerep jut (vö. Schulze 1992, 2000, 2003). Az élménynyújtás azonban nem egyszerűen csak szórakozás – kiindulópontunkként Schulze (1992) Élménytársadalom című munkája szolgált, hanem személyes jelentéssel bíró tapasztalat is, hiszen a turizmusnak a jelentősége nem csupán abban rejlik, hogy kiemel bennünket a megszokott világunkból (vö. Pusztai 1998), hanem lehetőséget ad arra is, hogy új, illetve másik környezetben saját magunkat feltaláljuk, megismerjük a körülöttünk lévő világot, és a turistalét életünk olyan szeleteit is láthatóvá teheti, amelyek a hétköznapijainkban kevésbé megragadhatóak (vö. Urry 2007). A turista – tudatosan, vagy véletlenszerűen (vö. Rátz 1999) – a megszokott alternatíváit kutatja, kontrasztélményeket (vö. Bauman 1999), ki- és bekapcsolódást (vö. Braun 1993) keres, tapasztalatokat gyűjt (vö. Szijártó 2000) stb.

Az utazás műveltséget gyarapító hatása nem új keletű (vö. Bitskey 2004, Éles 2007, Puczkó és Rátz 2002, Virág 2008), és az egyik legrégebbi **tanulási** módnak is tekinthető. Amennyiben abból indulunk ki, hogy az utazások vonzerejét a kíváncsiság adja (vö. Kolakowski 1998), akkor ez a megállapítás a témánk szempontjából különösen fontos, mert a kíváncsiság a tanulásnak, és az élethosszig tartó tanulásnak az egyik nélkülözhetetlen eleme is egyben (Durkó 1984, Forray és Juhász 2008b). Azonban az, hogy az utazás mennyiben képes a személyiséget gazdagabbá tenni, illetve, hogy lehetővé tegye az ismereteink, kompetenciáink bővülését, és erősítse a készségeinket, azt nagymértékben befolyásolja a választott utazás típusa (vö. Fülöp 2000, Löfgren 2004), azaz turistaként sem vagyunk egyformák, ezért értekezésünkben a háttérben álló társadalmi-kulturális tényezőket kíséreltük meg feltárni.

Korosztályválasztásunkat azzal indokoljuk, hogy az **ifjú korosztály** számára különösen fontosak az élmények, mert az életkori sajátosságaikból fakadóan erősen jellemzi őket az élményorientáltság, az élményekre való nyitottság (vö. Schulze 1992, Scitovsky 1990), és az is figyelemre méltó, hogy nemzetközi viszonylatban az ifjú turisták teszik ki a turizmus keresleti

oldalának a 20 százalékát (Gibb 2007). Az is tapasztalható az ifjúsági korszakváltással (vö. Gábor 2006, Zinnecker 2006) összefüggésben, hogy a fiatalok egyre korábban önállósodnak, és ez a fajta önállóság elsősorban a fogyasztásukkal, és a szabadidejükkel áll kapcsolatban, amelyet az is mutat, hogy a fiatalok egyre korábban járnak el önállóan szórakozni, és egyre hamarabb hoznak fogyasztói döntéseket (vö. Bauer és Szabó 2005, Bauer et al. 2005), amely a turizmusban való részvételnél is igaznak bizonyult.

Fő **kutatási kérdéseink** arra irányultak, hogy a turizmus népszerű szabadidős tevékenységként – az élmények során szerzett tapasztalatok és tevékenységek formájában –, miként formálja az ifjú korosztály személyiségfejlődését és tudását, mit nyújt az ifjak számára, kiemelt figyelmet fordítva a középiskolások utazási jellemzőire. Munkánk során különös figyelmet szenteltünk a turisztikai szocializációnak, a fogyasztásban való részvételnek és a nyaralás alatti szabadidő eltöltésnek a tanulás kontextusában, amelyekkel összefüggésben tipológia megalkotására is kísérletet tettünk.

Az értekezés **célja** és a téma **gyakorlati** jelentősége abban ragadható meg, hogy az ifjú korosztály – értekezésünkben az egri végzős középiskolai korosztály – „turista szerepben” történő vizsgálatán keresztül a tanulók szabadidős döntéseit, annak eltöltési módjait, motivációit még árnyaltabban megismerhetjük, ezért reményeink szerint munkánk az ifjúságkutatók és más érdeklődők számára is hiánypótló lehet, és új eredményekkel tudjuk gazdagítani a neveléstudomány eddigi eredményeit, hiszen elmondható, hogy Magyarországon társadalomtudományi megközelítésből kevésbé kutatott az ifjúsági turizmus. Vizsgálódásunk közvetett jelentősége pedig abban ölt formát, hogy a ma fiataljaiból lesznek a jövő turistái, és az egész életen át tartó, és az élet minden területén jelentkező tanulás közben az egyén folyamatosan, akár észrevétlenül is, „tanul” valamit, így a szabadidő eltöltése közben – és a turizmus során is – gazdagítja személyiségét, bővíti kompetenciáit, vagy erősíti készségeit (vö. Forray és Juhász 2008, Juhász és Ludányi 2008, Komenczi 2001).

Az elméleti háttér

Az elméleti rész három nagyobb szakaszra osztható, amelynek a célja egy rendszertani, fogalmi tisztázás. Külföldi és hazai műveken, tanulmányokon és tudományos folyóiratokban publikált írásokon keresztül a szakirodalmat tekintettük át (vö. Kozma és Sike 2004), ezen a téren elsősorban a turizmuselmélet társadalomtudományi vonatkozásai és a neveléstudomány szakkönyvei, illetve a tágabb témakör irodalmi jelennek meg, rámutatva a dolgozat

multidiszciplináris voltára. Emellett kísérletet tettünk a témához kapcsolódó empirikus vizsgálatok felkutatására. Az értekezés végén a téma lehetséges perspektíváit gyűjtöttük össze, és ajánlásokat fogalmaztunk meg az ifjúság turizmusban való részvételének a növelésére.

Az elméleti áttekintést a turizmus jelenségének a bemutatásával és az elemzésével kezdtük, ahol nem hagytuk figyelmen kívül a tömegturizmus kritikai megközelítését sem. A turizmuselmélet lényege a turizmus rendszerén keresztül ragadható meg, ezért röviden ismertettük a turizmus rendszerszemléletű megközelítését, és a hangsúlyt a turizmus **alanyi oldalára** helyeztük. A fejezet során körvonalaztuk a turizmusban való részvételt befolyásoló alapfeltételeket: a motivációt, a szabadidőt és a diszkrecionális jövedelmet. A motivációnak az elemzése a turista-tipológiák árnyaltabbá tételéhez nyújtott segítséget, a szabadrendelkezésű jövedelemmel összefüggésben pedig a fogyasztási szokásokat vizsgáltuk, amelyen belül a turizmus és a társadalmi státusz összefüggéseit kerestük. Ennek elemzését azért is tartottuk fontosnak, mert az empirikus kutatás során kísérletet tettünk arra, hogy feltérképezzük azt, hogy a középiskolások családjainak az életmódjában mennyire van jelen az utazás, és az hogyan hat a fiatal turizmusban való részvételére. A fogyasztási szokásokkal összefüggésben pedig a turizmus és az értékek változásának a kapcsolatát is megvizsgáltuk.

„A fiatalok a turizmusban” című fejezetben azt a célt tűztük ki, hogy az ifjú korosztályról mint turistákról képet alkothassunk. Mivel a turizmus a szabadidőhöz kötődik, és maga is egyfajta fogyasztás, ezért először megvizsgáltuk az ifjúság életmódjának jellemzőit – a hangsúlyt a szabadidős és a fogyasztási szokásokra helyezve – az úgynevezett ifjúsági korszakváltás legfontosabb jegyeinek figyelembe vételével. Ezt követően pedig az ifjúkori utazások előzményeit taglaltuk, és nemzetközi, illetve hazai kutatásokat ismertettünk, elemeztünk.

A dolgozat harmadik elméleti fejezetében (Tanulási lehetőségek a turizmus során) a turistaélmények szerepét, a turisztikai szocializáció közegeit és a tanulás lehetőségeit vizsgáltuk a turizmus kontextusában. Mivel a 17-18 éves korosztályra kevésbé jellemzőek az iskolai szervezésű nyári szabadidős programok, ezért a szocializációs közegek közül figyelmünket elsősorban a családi utazások meghatározó szerepének szenteltük, ahol figyelembe vettük a társadalmi tőke (vö. Coleman 1998) jelentőségét is, és kísérletet tettünk a magyar háztartások utazási jellemzőinek a megismerésére másodelemzés segítségével. Minthogy a turizmus is többek között a szabadidőhöz kötődik, ezért ezt követően figyelmünket a turistaélmények befogadásán keresztüli szabadidőben megvalósuló tanulásra, és a tapasztalatszerzésre helyeztük. Tekintettel

arra, hogy az iskolai végzettség meghatározó szerepet játszik abban, hogy valaki önmagát képezi-e (vö. Durkó 2002), ezért megvizsgáltuk a kulturális tőke (vö. Bourdieu 1978) szerepét is a turizmus kontextusában.

Az empirikus kutatás módszerei és folyamata

Kutatásunk célcsoportját az Egerben élő, illetve az Egerben tanuló 12. évfolyamos középiskolások képezték. Az empirikus vizsgálatunk az utazási szokások árnyaltabb megismerésére tett kísérletet ifjú turisták körében, a hangsúlyt a turisztikai élményfogyasztásra, az utazási szocializációra és a turizmus során megvalósuló tanulásra helyezve. Célunk volt, hogy az utazás motivációját, az utazás megszervezését, az utazás alatt végzett tevékenységeket, az utazás hasznát, az utazás során szerzett tapasztalatokat, és az utazás elmaradásának okát stb. alaposabban megismerjük, illetve feltárjuk a háttérben álló társadalmi-kulturális tényezőket.

Az alapsokaságot a 2006/2007-es tanévben, Eger összes önkormányzati és egyéb fenntartású középiskolájába járó 11. évfolyamon tanuló diákok alkották, számuk összesen 1971 fő. A mintanagyságot az alapsokaság 25 százalékában állapítottuk meg, azaz 492, közel 500 főben. A mintavételünk célja az volt, hogy a megfelelő iskolákat, és azon belül az egyes osztályokat kiválasszuk, és szempont volt az is, hogy egy iskolából lehetőleg több párhuzamos osztályt válasszunk ki. A mintában próbáltuk követni a diákok számának képzési típusok közti tényleges megoszlását, ezért joggal feltételezhetjük, hogy a megkérdezett fiatalok véleménye, tapasztalatai jól reprezentálják Eger város középiskolásainak az ifjúsági turizmussal kapcsolatos gondolatait és élményeit.

Az adatfelvételt kérdőíves megkérdezés keretében végeztük, a keresztmetszeti vizsgálatra 2007 őszen került sor. Az időpontválasztást azzal indokoljuk, hogy a nyári szünidőből való visszatérés után az iskolaév kezdetén még jobban élnek az emlékek, ezért elsősorban a 2007. évi nyaralásra fókuszáltunk. A vizsgálatához használt kérdőív három fő részre osztható. A magyarázó változókat követően (szülők iskolai végzettsége, család anyagi helyzete; idegen nyelv tudása, internet használata, szabadidő stb.) a közös családi, és a fiatalok önállóan megszervezett nyaralására vonatkozó kérdések következtek. A következő kérdésköröket érintettük: az utazás motivációja és célja (rokonlátogatás, pihenés, kikapcsolódás, ismeretbővítés stb.), az utak szervezettsége, megszervezése (egyéni szervezett vagy utazási iroda által), az utazás során nyert tapasztalatok, az utazás hasznossága, a tanulási lehetőségek (tágra és szűken értelmezve), a nyaralással, üdüléssel kapcsolatos vélemények, az utazás elmaradásának okai stb. A kérdőív

összeállítása során azt is figyelembe vettük, hogy azoknak a tanulóknak a véleményét is meg tudjuk ismerni, akik még nem utaztak önállóan.

A kérdőívek önkitöltősek voltak, és a kitöltésre osztályfőnöki óra keretében került sor, kérdezőbiztos jelenlétében. A lekérdezésben az Eszterházy Károly Főiskola művelődésszervező szakos (turizmus szakirányos) hallgatói nyújtottak segítséget. A megkérdezés után az értékelhető kérdőívek száma 417 volt, a kérdőívek rögzítését SPSS programban készítettük, és a számításokhoz, illetve az elemzéshez ezt az adatbázist használtuk. Eredményeinket a lehetőségekhez mérten a rendelkezésre álló országos adatokkal is összevetettük.

Főbb megállapítások

1. A megkérdezett egri középiskolásokról elmondható, hogy az *országos* tendenciákhoz hasonlóan a szülők **iskolázottsága** határozta meg azt, hogy milyen programtípusba járnak, azaz minél magasabb a szülő iskolai végzettsége, annál jellemzőbb volt, hogy a gyermek gimnáziumban tanul, és erősebb összefüggést találtunk az anya iskolai végzettségét tekintve a programtípus választás során. Számos esetben viszont az apa iskolai végzettsége meghatározó. Az apa iskolai végzettsége határozza meg például elsősorban a család anyagi helyzetét, és az anyagi helyzet pedig – az apa iskolázottságán közvetve – mind a nyelvvizsgáknak, mind az internet használatának a meghatározója. Amíg azonban a nyelvvizsgával való rendelkezés a család anyagi helyzetétől és a választott középiskolától is függ, az internet használatának az intenzitása inkább a család anyagi helyzetével áll összefüggésben.

2. Az ifjú korosztály turizmusban való részvételére a család kulturális- és a társadalmi tőkéje is hatást gyakorol, azaz a fiatalok utazására hatással vannak a **család** által közvetített utazási szokások. A családi utazások szocializáló hatása többek között az utazás megszervezésén, és az utazásról alkotott véleményeken keresztül rajzolódott ki, hiszen másképp álltak az utazáshoz azok a tanulók, akiknek az életmódjában jelen van a turizmus. A **kulturális tőkét** vizsgálatunkban – az iskolai végzettségen és a programtípus választáson túl – a kulturális fogyasztáson keresztül is elemeztük, ahol a család kulturális fogyasztását azon keresztül vizsgáltuk, hogy a közös nyaraláson az úti célok kiválasztásánál az ismeretszerzési lehetőségeknek figyelmet szentelnek-e. Megállapítható, hogy az anya iskolai végzettsége a meghatározó, azaz minél magasabb iskolai végzettséggel rendelkezik az anya, annál inkább figyeltek az ismeretszerzési lehetőségekre, amely vizsgálatunkban a tanuló választásán is nyomon követhető volt. A **társadalmi tőkével** összefüggésben pedig megállapítható, hogy amennyiben a

család fontosnak tartja a szabadidő utazással – azon belül is a „hogyan”-on van a hangsúly – való eltöltését, az a gyermek utazás melletti döntésére is hatással van. Ezen kívül a család támogatását a testvérek, azon belül is az idősebb testvér szerepén keresztül kívántuk megvizsgálni, azonban az alacsony elemszám miatt ezen eredményünket csak óvatosan tartjuk összevethetőnek, az viszont elmondható, hogy az idősebb testvérnek van szerepe az utazás mellett való döntésben.

A családokat Losonczi (1977) **fogyasztói típusaiba** is besoroltuk, és arra az eredményre jutottunk, hogy azoknál az egri és gimnáziumban tanuló középiskolásoknál, akiknél a család minden évben törekszik a nyaralásra, és ezért gyakran el is járnak, illetve akiknél a síelés is az életmód részét képezi, azoknál a pénz megszerzésének a motivációja a fogyasztás lehetőségét, akár a presztízsfogyasztását nyújtja. Amennyiben a pénz eszköz szerepet tölt be a családoknál, és a tárgycentrikusság a fontos, akkor feltételezhetjük, hogy ide azoknak a középiskolásoknak a családja tartozik, akik a nyaralást kézzel nem fogható, kevésbé maradandó volta miatt kevésbé választják.

3. Megállapíthatjuk, hogy az egri tanulók tudatosan készülnek a nyári szünidő utazással való eltöltésére, amelyben feltehetően Egernek mint megyeszékhelynek és turisztikai központnak is szerepe van – mivel a turisták jelenléte és viselkedése hatással van a helyi lakosság turizmushoz való viszonyára (vö. Rátz 1999) – , mert jelentős számban találkoztunk ennél a korosztálynál utazással, mégpedig az egyénileg megszervezett utak formájában. A válaszadóknak ugyanis **95 százalék**a volt már szülői, iskolai vagy egyéb kíséret nélkül utazni. Az átlagéletkort tekintve az első saját társasággal történt utazás többségüknél **16 éves korára** következett be, és főként a gimnazistákról mondható el. Emellett pedig az a tény, hogy a tanulók félre tesznek pénzt a nyaralásra, és akár nyári munkát is vállalnak ennek érdekében, szintén azt mutatja, hogy az ifjú korosztály **tudatosan készül** arra, hogy a nyári szünidőben elutazzon valahová.

4. A középiskolások megítélése szerint a nyári szünidő utazással történő eltöltése során a szociális és az egyéb **készségeik, kompetenciáik** is fejlődtek, amelyek elsősorban a barátok, társak alaposabb megismerésére, az együttműködési készségre, az önállóságra stb. irányultak, illetve különböző tapasztalatokat is szereztek, amelynek az értékelése szintén az iskolai programtípus függvényében alakult, azaz a gimnazisták tapasztalták ezt leginkább, és legkevésbé a szakiskolások, amelyek a családi tőkékkel szintén összefüggésbe hozhatók.

5. Egy utazás előkészítése tudást, jártasságot feltételez, azaz, hogy a számos fellelhető információ között megtaláljuk a számunkra szükségeset. Elmondható, hogy a fiataloknak a

többsége az utazásának a megszervezéséhez utána járt az információknak, illetve felfrissítette a korábbi ismereteit, és elsősorban az internetet használta az információgyűjtésre. Az előkészület „*mennyiségét és minőségét*” azonban meghatározta az, hogy a fiatal mivel töltötte a nyaralását, vagyis az elsősorban a bekapcsolódást, vagy a kikapcsolódást szolgálta-e, illetve ahhoz mennyire volt szüksége információkra. Azaz elmondható, hogy a külföldön nyaralókra és a kulturális programon részt vevőkre inkább jellemző volt az utánajárás, és az internet használata, vagyis főként a gimnáziumban tanulókra, amely feltételezésünknek megfelelően összefüggésbe hozható a szülők iskolai végzettségével.

6. Az ifjú korosztály turisztikai **érdeklődése** sem azonos, amely a nyaralással kapcsolatos véleményeikből is kirajzolódott, illetve a vizsgálatunk során különböző **turistatípusokat** is sikerült képeznünk, amelyek még inkább megvilágítják a különbözőségüket. A megkérdezett fiatalok két fő csoportba sorolhatók a nem, a programtípus, a szülők iskolai végzettsége stb. függvényében. Azaz a „*szórakozásra vágyó*” és a „*kultúra iránt érdeklődő*” középiskolások jól elkülöníthetők az utazási előkészületük, a nyaralás alatt végzett tevékenységük és a tapasztalatszerzésük alapján, amelyeken keresztül többek között a szabadidőben történő tanulásukat is vizsgáltuk.

7. Az egyes összefüggések vizsgálatakor a **lakóhely** volt a legkevésbé meghatározó. Ennek magyarázatát abban kereshetjük, hogy minden megkérdezett diák egri középiskolának a tanulója, ezért az **iskola** mint szocializációs színtér is meghatározó, ahol nem feledkezhetünk meg a szülőknek az iskolai végzettségéről, kulturális tőkéjéről, amely azt determinálja, hogy milyen középiskolába jár a tanuló, illetve a középiskolai programtípus hatását, meghatározó szerepét sem hagyhatjuk figyelmen kívül.

8. Az iskola szocializációs hatását az **iskola profiljából** adódóan is megvizsgáltuk, azonban azt a feltételezésünket, amely szerint azok a tanulók, akik a turizmus rendszerével az oktatás keretei között is megismerkednek, kevésbé találják azt veszélyesnek, problémásnak, mint akik átfogóbb ismeretekkel nem rendelkeznek róla, el kellett vetnünk, mert nem találtunk olyan eredményeket, amelyek ezt megerősítették volna. Másrészt az iskola környezeti attitűdökre gyakorolt hatását szemrevételeztük, ahol arra a megállapításra jutottunk, hogy a gimnáziumban tanulók inkább tartják nagyon fontosnak a természeti környezet megismerését, mint a többi programtípusban tanulók.

A szerzőnek a dolgozat témájához kapcsolódó lektorált publikációi

- 2009 A turista élmény és tanulás. In Bajusz Bernadett (et al.) (2009): *Professori Saludem. Tanulmányok a 70 éves Kozma Tamás tiszteletére*. Debrecen, Doktoranduszok Kiss Árpád Közhasznú Egyesülete. 63-70. p. (ISBN 978 963 473 273 0)
- 2008 Autonóm tanulás és turizmus összefüggései egy kutatás tükrében. (Társszerző: Juhász Erika)
Educatio, 17. évf. 2. sz. 301-307. p. (ISSN 1216-3384)
- 2007 Rousseau vagy az utazásról és a turizmus.
Iskolakultúra, 17. évf. 8-10. sz. 23-31. p. (ISSN 1586-202X)
- 2007 Az ifjúsági turizmus.
Képzés és Gyakorlat, 5. évf. 2. sz. 99-107. p. (ISSN 1589-519X)
- 2007 Középiskolások a turizmusban. In Mankovits Tamás – Molnár Sándor Károly – Németh Sarolta (szerk.) (2007): *Tavaszi Szél*. Budapest, Doktoranduszok Országos Szövetsége. 135-140. p. (ISBN 978-963-87569-0-9)
- 2007 A tanulmányi kirándulások és a turizmus kapcsolata.
Mester és Tanítvány, 4. évf. 13. sz. 53-59. p. (ISSN 1785-4342)

A szerző további írásai

- 2008 Die Kirchen und der Tourismus – Die Möglichkeit der Zusammenarbeit anhand deutscher Beispiele. (Egyházak és a turizmus – Az együttműködés lehetőségei német példa nyomán.) In Pusztai Gabriella (szerk.) (2008): *Religion and Values in Education in Central and Eastern Europe*. Debrecen, CHERD. 445-451. p. (ISBN 978 963 473 103 0; ISSN 2060-2596)
- 2008 Aus der Geschichte der ungarischen Erwachsenenbildung. (Szemelvények a magyar felnőttképzés történetéből.) (Társszerző: Juhász Erika) In Sári Mihály (főszerk.) (2008): *A felnőttképzés története Közép-Európában. Regionalisierung-Internationalisierung. Geschichte der Erwachsenenbildung in Zentraleuropa*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem. 227-237. p. (ISBN 978 963 642 265 3)